

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԴԱՍԸ

Վաթսունհինգ տարիներ անցան տիրուր այն օրերէն, երբ մեր Եկեղեցին ապրեցաւ, իր ժողովուրդին հետ, ահաւոր զլխատում մը, որ դարաւոր վանքերու և եկեղեցիներու քանդուող ու այրուող քարերուն տակ թաղեց հայ եկեղեցականութիւնը, զրեթէ ամբողջապէս: Հազարաւոր զանգակներուն հետ լռեց շարականին երգը հայ վանքերէ ներս և անապատներու աւազներուն մէջ՝ անթաղ մնաց քահանան ու իր ժողովուրդը, նոյնպիսի մահով մահացած: Անքահանայ մնաց վերապրողը և անառաջնորդ մնաց զաղթական հօտը: Աւետարանի բառերով, զարնուեցաւ հովիւը և ցրուեցան ոչխարները:

Բարձրաստիճան եկեղեցականութենէն սակաւաթիւ վերապրողները՝ Օրմանեան, Դուրեան, Խաչայեան, Խաչատուրեան, Գուշակեան, Կիւլէսէրեան և մի քանիներ միայն, յուսահատութեան մօտեցող շուարումէն ետք, աննախընթաց աղէտէն ցնցուած իրենց ոյժերը հազիւ հաւաքած, անդրանիկ իրենց մտահոգութիւնը ըրին վերականգնել եկեղեցական դասը, հոգալու համար անմիջապէս պահանջը ծիսակատար քահանայական դասի մը: Առանց խստապահանջ պրպտումներու և հիմնական դաստիարակութեան, քահանայութեան կոչուեցաւ ան որ կրնար տառապող ժողովուրդը արթնցնել Լոյսի Առաւօտին, մանուկը վերածնիլ միւսուհարկի աւազանէն, կապել նորօտը վերակազմուող հայ ընտանիքի թաղաւորին և թագունիին, յաւիտենական կեանքի մխիթարութեան բառ մը կարգաւ կնքուող գերեզմանի մը վրայ և ամէն Կիրակի բարձրացնել Ս. Սկիհր աւետելու համար անյոյս հոգիներուն. «Սա է կեանք, յոյս, յառութիւն...»: Ուսուցչութենէ և յաճախ արհեստաւորի վիճակէն քահանայութեան բարձրացած հայ հոգևորականէն կը ոպասուէին հոգիի առաքինութիւններ, հաւատքի տոկունութիւն, անսակարկ նուիրումի եռանդ, ժողովուրդին տրամադրութիւններուն և ապրումներուն զգացականութիւնը, պարզ խօսքին շերտութիւնը, բայց մահաւանդ իր հօտին վստահութիւնն ու յարգանքը ապահովելու չափ անխարդախ անձնաւորութիւն:

Արմաշի սերունդը սակայն կ'երազէր վերականգնել հոգևոր հաստատութիւն մը, հայ հոգևորականներու սքանչելի դաս մը դաստիարակող: Դուրեան՝ Երուսաղէմ, Կիւլէսէրեան՝ Անթիլիաս, Խաչատուրեան՝ Պոլիս: Մեր Եկեղեցիին երեք տիրական դէմքերը կը ձգտէին վերահաստատել հոգևոր ճեմարաններ ուր կրթական մակարդակը հասնէր Գէորգեան ճեմարանի կամ Արմաշի Դպրեմանքի աստիճանին, ոչ միայն գիտական-ուսումնական մակարդակով, այլ հոգևոր պատրաստութեան և ազգային-եկեղեցական նկարագրի որակով: Կէս դար ետք, պէտք

է ունենանք քաջութիւնը խոստով սնելու թէ ոչ մին երեք կեդրոններէն՝ փոխարինեց Արմաշը և տուաւ խումբեր՝ հոգեւորական, առաջնորդող ղէմքերու, որոնք մեր ժողովուրդը յաշնոյէին պահել իր հաւատքի ամրութեան, իր կրօնական բարեպաշտութեան և իր աւանդական սովորութիւններու ժառանգութեան մէջ: Խօսքը անշուշտ չի վերաբերիր անհատ հոգևորականներու, որոնք իրենց մտային կարողութիւններով, վարչական բարեմասնութիւններով կամ հոգևոր հարստութեամբ ծառայեցին և կը ծառայեն մեր եկեղեցիին, ամէն յարգանքի արժանի վաստակով: Բարձրագոյն ուսման հաստատութիւններու մէջ իրենց ուսումը կատարելագործած, սակայն օտար և այլազան համալսարաններու կնիքով բացորոշուած, անոնք անյատ երևոյթներ են, հեռու կազմելէ հոյ մը հոգևոր առաջնորդներու, որոնք նոյն դպրոցի մը խմբային նկարագիրը ներկայացնէին, ինչպէս էր Արմաշի շրջանաւարտներու պարագային: Նոյն ձևով հասկնալ Հայ եկեղեցին և իր ինքնութիւնը, երէկ և մանաւանդ այսօր, նոյն կերպով մեկնել եկեղեցիի Հայրերուն լուսաւորչական դաստիարակութիւնը, տիրել դասական հայերէնին նոյն մակարդակով և անանիլ զբարբարով պահուած մեկնողական և աստուածաշնչական գրականութեան գանձէն, նոյն ոգիով ըմբռնել եկեղեցիին առաքելութիւնը՝ այսօրուան հայ աշխարհի ցրուածութեան մէջ, ասոնք պիտի ըլլային խմբային նկարագրի մը արմատները, որով պիտի բացառուէր Անթիքսականը երուսաղէմականէն և երուսաղէմական եկեղեցականը՝ Էջմիածնականէն: Նման դպրոցներ գոյութիւն չունին այժմ, այն մակարդակով որ էին հին վաճառքին ու անոնց ծաղկեցուցած վարժարանները — համալսարանները:

Պատահական չէ՝ եկեղեցիին այս պլանացումը: Եւ աւելին՝ արդիւնքը չէ՛ լուի մեծ աղէտին, որ հնձեց եկեղեցական դասը: Ոչ ալ արդիւնքն է ան հոգևորական ուսուցիչներու պակասին միայն: Շատ աւելի խորունկ է վերքը: Հետևանքն է ան խոր փոփոխութեան, որուն ենթարկուեցաւ մեր եկեղեցիին նկարագիրը: Կրօնական հաստատութիւն մըն էր, որ աստուածային գրոշմով կնքեց ազգային մեր վերածնունդները և ոսկեդարերը. եղաւ ազգային հաստատութիւն մը, հաւատքի ոյժը շփոթած աւանդական ձևականութիւններու հետ: Աստուծոյ խօսքը օրէնք ըրած և իր յոյսը՝ խաչի փրկագործ գործութեան վրայ կեդրոնացած առաքելականութիւն մըն էր ի Հայո, ծիսակատարութեան արուեստի գեղեցկութեամբ շարուած անխզու մարմին մը եղաւ, անցեալի կարօտին միեմարութիւնը բաշխող միայն, սակաւաթիւ իր այցելուներուն:

Եկեղեցիին նկարագրի փոփոխութիւնը այլափոխեց նաև եկեղեցականին դիմագիծը: Ան վերածուեցաւ Հայ եկեղեցի կոչուած ազգային հաստատութեան ազգային մարմիններու թոշակաւոր պաշտօնեայի, կոչուած որոշ ծէսեր կատարելու, որոշ վարձատրութեան մը փոխարէն, յաճախ փառքով և տխրողներով բաշխուած:

Պարզ կերպով արտայայտուած, մեծ այս ողբերգութիւնը պատկերացնող փորձառութիւն մը կը յիշենք յաճախ, Ամերիկա նոր դպրած հայ դիտակից տիկինի մը բերնէն լսուած. «Ջաւախներս այստեղի եկեղեցին կը տանիմ Կիրակի օրերը, որ հայերէն սորվին և հայ մնան: Ես ալ Պատարագին կ'երթամ, որով-

հետև երգեցողութիւնը կը սիրեմ: Բայց կը զարմանամ. այստեղի հայերը իրապէս Քրիստոսի հաւատալով կ'երթան եկեղեցի . . . »:

Դժբախտաբար, ոմանց միտքին մէջ հասած ենք տեղ մը, ուր Եկեղեցիին ազգային դերը կը հակադրուի քրիստոնէական վարդապետութեան և նուազ հայ կը նկատուին անոնք՝ որ հայ են, բայց միևնոյն ատեն՝ քրիստոնեայ:

Կը հաւատանք թէ հիմնական այս այլափոխութիւնը կը սկսի Եկեղեցիին աշխարհականացումէն և աւելի կը խորանայ Եկեղեցիին քաղաքականացումովը:

Անտարակոյս որ մեր Եկեղեցին ժողովրդական է և ժողովրդավարական եղած է պատմութեան երկայնքին: Եկեղեցին ժողովուրդն իսկ է, ի մի հաւաքուած իբրև ժողովուրդ Աստուծոյ: Առանց ժողովուրդի կամքին և վկայութեան, աշխարհական մը չի՛ կրնար ընդունիլ ձեռնադրութեան ճառարարական և երկնաւոր շնորհքը: Իր անձը Աստուծոյ ծառայութեան նուիրող եկեղեցականը կ'ընդունի քահանայութեան կոչումը ճշտ վկայութեան անձին իւրոյ և ամենայն ժողովրդեան»:

«Արժանի է» պէտք է միաբերան վկայէ ժողովուրդը, որպէսզի իր գիրկէն ծնած անձը կարենայ մերկանալ աշխարհական իր ինքնութենէն, նոր անուանով մը վերակոչուելու համար նոր պաշտօնի մը, Աստուծոյ տան մէջ:

Սակայն ժողովուրդը, որուն կը պատկանի վերջին խօսքը, անհատներու գումարում մը չէ՛՝ այստեղ, այլ Աստուծոյ ժողովուրդը, որուն իւրաքանչիւր անդամը ծնած է Մկրտութեան աւագանէն, մեծցած է քրիստոնէական հաւատքի լոյսին մէջ և իր սիրտը կապած աստուածային սիրոյն: Հիմնական տարբերութիւն մը կայ իւրաքանչիւր վճարող Եկեղեցիի հաւատաւոր անդամին և ազգային տուրքը վճարող քուէարկուին միջև: Երբ վերջինիս կը յանձնուի Եկեղեցիին ղեկը և ճակատագիրը, անտարակոյս որ Եկեղեցին հեռուհեռ է՝ աշխարհականանայ և կը շեղի իր աւաքելութենէն:

Մեր Եկեղեցին ազգային է, որովհետև Հայու Եկեղեցին եղած է առաջին օրէն: Ան առաջնորդած է Աստուծոյ ժողովուրդը թագաւորութեան և ժողովուրդ սեփական» ըլլալու գիտակցութեան ճամբով: Հայ Եկեղեցին «ծննդավայր» եղած է ազգային բոլոր արժէքներուն, որովհետև հոգի տուած է մեր ժողովուրդին: Հոգի մը սեփական՝ ծնած հաւատքէ մը թէ նման ենք ընտրեալ այն ժողովուրդին, որուն հետ Աստուած իր ուխտը կնքեց և իրեն սեփականացուց, ղրկելով Հայաստան աշխարհին իր առաքեալներէն երկուքը՝ Թադէոս և Բարթողիմէոս, որպէսզի ցանեն հոն սերմերը նոր Ուխտին, կնքուած Քրիստոսի Ուխտով: Եւ ի լրումն ժամանակի, երբ ոռոգուեցան քրիստոնէութեան առաջին սերմերը նահատակներու արիւնով, Աստուած ղրկեց հայերուն մեծ Լուսաւորիչը, որպէսզի, Մովսէսի նման, որ հանեց իր ժողովուրդը Եգիպտացիներու գերութենէն, ազատագրէ հայ ժողովուրդը կռապաշտութեան ստրկութենէն, բերելու համար զայն «ի լոյս աստուածգիտութեան»: Մեր հայրերը հայ ժողովուրդի փրկագործութեան լոյսին մէջէն տեսան Հայ Եկեղեցիի ճարտարապետութեան հրաշալի ծնունդը Դրիգոր Լուսաւորիչի «Էջմիածնական» տեսիլքին մէջ, հայ գիրքերու գիւտը Ս. Մեսրոպի եղած յայտնութեան մէջ և Հայ Եկեղեցիի հրաշագործ ներկայութիւնը հայ հոգին վրայ, իբրև Ցապանակը նոր Ուխտին որ պիտի

առաջնորդէ քրիստոնէութեամբ վերածնած հայ ժողովուրդը իր իսկ Աստուծոյն,

«Բայց դուք քահանայք Տեառն կոչիլիք. պաշտօնեայք Աստուծոյ մերոյ անուանեալիք» կ'ըսէ Նսայի մարգարէն Հին Ուխտի քահանայութեան պաշտօնը կապելով երկնային առաքելութեան մը, տրուած Աստուծոյ կողմէ ընտրուած մարդոց դասի մը: Քահանան Աստուծոյ կողմէ առաքուած դեսպանն է մարգարդ միջև, որպէսզի ընտրեալ ժողովուրդը ամբողջ, կ'ըսէ աստուածային պատգամը Մովսէսի՝ «լսելով լսէք իմ ձայնս և պահէք իմ ուխտը և ըլլաք իմ սեփական ժողովուրդս բոլոր ազգերուն միջև. զի իմս է ամէն երկիրը և դուք ըլլաք ինծի համար քաղաքութիւն, քահանայութիւն և սուրբ ազգ մը» (Ելք, ԺԹ., Ծ-Յ):

Նոյն հասկացողութեամբ և նոյն հեռանկարով նայեցաւ Հայ Եկեղեցին՝ եկեղեցական դասին, անոր գլխաւոր առաքելութիւնը նկատելով Քրիստոսի քաղաքութիւնը հաստատել Հայաստան աշխարհին մէջ, սրբազործելու համար ամբողջ ազգ մը՝ հայ ազգը:

«Եւ դուք, ապրող քարեր, հոգևոր տաճար պիտի կազմէք՝ իբրև անտրատ քահանայութիւն, մատուցանելով Աստուծոյ հաճելի հոգևոր զոհեր, Յիսուս Քրիստոսի ձեռքով» (Ա. Պետ., Բ. Ծ): Եւ առաքեալը կը կրկնէ Մովսէսի տրուած աստուածային պատգամը. «Այլ դուք ազգ մըն էք ընտիր, թագաւորութիւն, քահանայութիւն, ազգ սուրբ, ժողովուրդ սեփական ... երբեմն՝ ոչ-ժողովուրդ, բայց հիմա՝ ժողովուրդ Աստուծոյ»:

«Ոյ - ժողովուրդ» և «ժողովուրդ Աստուծոյ» առաքելական Թուղթի այս հակադրութեան մէջ է ամբողջ ողբերգութիւնը զոր կ'ապրի մեր Եկեղեցին: Աշխարհականացում կը կոչենք զայն այսօր, չըսելու համար հիմնական ժխտումը ժողովուրդ-Եկեղեցի-Աստուած կապին որ հիմնաքարն է Քրիստոսի թագաւորութեան ի Հայոս:

Աշխարհական վարչակարգի և հասկացողութեան մուտքը Եկեղեցւոյ զործերու մատակարարման ձևին մէջ նոր երևոյթ մը չէ հայկական կեանքէն ներս: Հինէն ի վեր իշխաններ, աղաներ, թալակաւորներ և հոգաբարձուներ տարած են Եկեղեցիին տնտեսութեան պատասխանատուութիւնը առաւել կամ նուազ ձեռնբերելով: Սակայն տարած են նիւթական հասոյթներու մատակարարութեան զործը իբրև ծառայութիւն իրենց Եկեղեցիին, հաւատքով և Եկեղեցիի հոգևոր կառոյցին պատկանելու խոր գիտակցութեամբ:

Այսօր՝ վերաբերմունքի և գիրքաւորումի հիմնական տարբերութիւն մը կը զգացուի այն մարմիններուն մէջ, որոնք կը մատակարարեն Եկեղեցիին զործերը: Քրիստոնէական հաւատքէ և կրօնական համոզումէ ծնած ծառայութեան ոգին տեղի տուած է «իշխանաւոր» և Եկեղեցիին «տէրը» ըլլալու յաւակնոտութեան մը, որ Եկեղեցին կը վերածէ կազմակերպութեան մը, որեւէ ակումբի աստիճանին և եկեղեցականը կ'իջեցնէ այդ կազմակերպութեան սովորական պաշտօնեայի մը դերին:

Այս երևոյթը զգալի է մեր բոլոր զաղութներուն մէջ, մեր բոլոր համայնքային եկեղեցիներուն մէջ, առաւել կամ նուազ չափով շեշտուած:

(Շար.)

Շ.